

Идр. 4042/92

126/92

Огледа из књижевности и уметности
од Богдана Поповића

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

ОГЛЕДИ ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ, ОД БОГДАНА ПОПОВИЋА. — 2 СВЕСКЕ, ИЗДАЊЕ РЕЦЕ КОНА

две свеске

Ако ћемо искрено признати шта смо најживље осећали ^{за читање} ~~за~~ време читања двеју свезака Г. Поповићевих огледа, ~~треба да~~ је то била потреба постављати аутору ~~не~~ низ разноврсних питања. Осећали смо жељу за остајањем у његовим мотивима, и за вариацијом тих мотива. У тим мотивима ^у ~~свесно~~ је невероватно много разноврсних искустава, разноврсног естетичког искуства поготово, и отуда ~~наша~~ потреба не изићи ~~скоро~~ из тих мотива, тражити да се распредају и транспонују даље и даље. У сваком огледу Г. Поповића леже изврсне вредности, лежи живо и трансмутабилно. ~~Они~~ ^{Они} утврђени наслови и довршена расправљања чинили су нам се привидни. Пада нам на ум један мали дечко у руској цркви у Паризу који је тумачио другом малом дечку красну модерну фреску ходања Христовог по таласима, и рекао: та се вода само одгоре затегла и стала, а одоле све иде и тече. Тако се кроз лектуру Г. Поповићевих ~~огледа~~ ^{огледа} једнако мисли и на оно одоле што иде и тече. Оглед Француска жена XVIII века, на пример, далеко је од тога да расправља само о ономе што је дало име есеју. То је једна инспирисана вариација о добру и злу у животу; то је једна ^{мотивна} ~~инспирисана~~ илустрација дубоког историјског начела: да се за све плаћа. Тај љупко и отмено компоновани есеј — који ~~из~~ ^{из} ~~гледа да је само зато урађен да испуни доколицу дама које се међутим лепезају и дају забављати — тај есеј одјекује у онај велики простор где закони историје цензуришу~~ ^{што је} ~~што је било, и што се пише о оном што је било.~~ ^{Δ све} ~~Неко се међутим лепеза и сркуће, а неко слуша надимање и сплашњавање снага и чека тресак изједначења. И кад осветљени и шумни брод — Г. Поповићев симбол за пусти и раскошни XVIII век који је пловио над понором — пропадне у амбис и угаси се одједаред, као свећа, неко је часом престао лепезати се, а неко је почео даље да чита чудне формуле у које се распрсли и тај салонски век и тај салонски оглед.~~

Lamo

Али ако обични читалац Г. Поповићевих текстова има само велику жељу да поставља питања, онај читалац коме је дужност дати реферат о своме читању има још и велику неприлику пред множином свега онога што би могло бити постав-

Т Читачи огледа и осећајуће

љено као предмет посматрања, метод анализе, естетичка начела, појам и мерило вредности, укус, стил, језик; — резултати испитивања око појединих уметника или појава у свету уметности; — разна споредно дотакнута али у занимљиве обрасце сведена питања опште друштвеног значаја; — најзад, многоструки вид личности самог аутора, који је, као на оним добрим холандским сликама, одлично осветљен и сам оном светлошћу којом се служио да другима нешто осветли, и који је ту, с једне стране, као учитељ, критичар, ерудит и инспирисани књижевник, и с друге стране, као лице са огромним естетичким ентузијазмом, као човек коме је лепо вокација. Његов мали оглед о сликару Тер Борху, то је просто искапљена чаша радости у славу лепоте и савршенства. Задржати се на свему томе, значило би колективан рад више читалаца. Нама остаје да у форми чисто личног одзива забележимо понеки утисак специјалне природе, и вратимо се више пута на утисак од главне одлике Г. Поповићевих књига. Како се нама чини, то главно, не лежи у стручности и методи аутора, него лежи у јакој сугестивној моћи његовог ентузијазма и оптимизма због лепог и савршеног у свету, лежи у моћи његове сугестивне радости што човек може да створи лепо и савршено. Та моћ разведравања духа, читаочева, то је битна, естетичка и морална вредност тих књига. Резултати суда се једнако сливају са резултатима сензитивности, и читаоцу је топло од уметности. Наравно, сваки резултат Г. Поповићев држи се на строго мереној равнотежи између разума и осећајности; али Г. Поповић и меру воли с мером, и велико је задовољство читати га у тренутцима кад се понесе за оним дефинитивним у свету генијалности чему се мера и разум само накнадно и формално додају. Кроз његове огледе, зато, и ако су они увек критички и аналитички, и ако у њима долазе и строга правила, и негативна пресуђивања, и хладно мудре апофегме, кроз те огледе иде увек тон одушевљења што је уметност свет чуда, и што је осећање уметности уметност. Снага генија и снага културе могу све, и по правилу, и ван правила. Уметност је Саломе Ђота и Луинија, која игра ногама; и Саломе из Флоберове приче; и она са тимпана катедрале у Руану, која игра рукама.

Један од најтрајнијих утисака који нам је оставио аутор огледа о којима је реч, јесте мир тога човека међу вредностима. Мир међу вредностима, можда ће се неке учинити нејасно; али уверени смо да многим неће бити непознато што кажемо. Суштина и тајна неке вредности, — мислимо овде пре свега на велике вредности, — убади се у човека као неки *corpus alienum*, постаје страх, мука, и питање или или; или је треба ресорбовати, додати је себи, ако се сме тако рећи, или ће постати проблем и болест. Те вредности, некад личност некад предмет, заиста и постају проблеми, за цео дух, за карактер, морал, религију и филозофију човекову. Отуд немир, трепет, врста од-

То свакако није уопште израз ми одава; али смо ми уверени да ће се свако брзо досетити за то знају: догматичност вредностима у сваком случају, која вукла међу вредностима. Вредности се убадију у човека као проблеми,

ван займи.

је. Понекад
Кристинка дође
и њејино
ако се ~~не~~
ослободи при
утом

одеду

иные автор же

Върз сѣтѣ

Prima

у огледалу, види и сам своје снаге онај ко је пошао да помоћу ње нешто уради. То је, зато, светлост која је заједничка уметницима и онима који су позвани да први уоче и знају вредност и величину скривену иза неког естетичког симбола. Тој сувој светлости је, на пример, Г. Поповић дуго излагао оне у металупанцирене фигуре Хередијине, да пронађе да ли тешка одела нису сасвим угушила човека у њима. А том истом светлошћу се служио и Хередија сам, чији су сонети „сјајни као песме и солидни као научне расправе“. Том се лампом служио Тацит да напише и створи свога Тиберија; и Маколе да у свом есеју о Хастингсу изведе оне бриљантне ставове који се односе на доказе да је непознати писац чувених *Јунијевих Писама* био Филип Франсис. Са том светлошћу се разабера интелектуални и осећајни хаос у себи и у другоме; помоћу ње се виде празна и слаба места реда у структури; помоћу ње се каприси или дотле невидени импулси личности или друштва подводе под науку. Та светлост је критика критике; гаранција да критичар средство неће узети за циљ; гаранција да критика ништа није случајно погодила.

Има једна сетна нота у делу Г. Поповића. Он до душе не говори директно, али говори индиректно о ограничењу, о ранговима оних који стају пред уметност. И господар над уметничким делом, и уживач у њему, може свако бити само толико колико му је мера. Наравно, то је у ствари један универзални *факт*: све човек може само према својим силама. Али канда највише заболи кад се помисли да ни моћ дивљења није људма једнако дата. Г. Поповић до душе спомиње да се може „научити“ што се не уме; и његови огледи, скроз, јесу добра воља и велика већтина казати и показати, али, у суштини, аутор види многе немоћи да се у уметности разуме најбоље и највише. Сећамо се онога патоса дистанце који је био особина Старих Грка, и који ето непрестано живи. Јесте истина да се животне појаве у даном случају дешавају у границама једне извесне мере. Сваки човек је одређен волумен. И Шекспир говори, кроз једно своје споредно лице, о човеку у том смислу: да је човек суд у који улази толико и толико, и ни капљица више. А кад је реч о разумевању великих уметничких вредности, искључења су немилостивија но икад, јер је за сам почетак потребна мера која није мала. Проблем немоћи широких слојева да разумеју уметност, додирнут је код Г. Поповића више пута. Додирнут је, мора се признати, пре свега позитивно. У првом, у уводном огледу, у познатом огледу *О васпитању укуса*, имамо читаву педагогију за естетичко развијање човека, и имамо, тако да кажемо, филозофију о томе да је укус урођен или стечен; сам по себи врста талента у човеку да разуме лепо и не живи без лепог. Али додирује се тај проблем и са скепсом. „Често оно што је највише у највећих писаца широка публика исто тако разуме данас као и првог дана.“ „Без велике кул-

види у будаи многе немоћи да у уметности разумеју
оно што је најбоље и највише, да догађају у уметности
дистанце. Савремени Грци су повраћали кукама и палатама
дистанце, и он, тај кукама, свеједно је оставио.

туре нема вишег човека.“ То строго мерило за рангове примењује се и на уметнике, чија дела се понекад остварују мање савршена зато што творац није био дубљи или културнији као посматрач и критичар ~~уметности~~. У есеју о *Алегоријској саширичној причи*, поводом Домановићеве збирке *Краљевић Марко по други пут међу Србима*, има значајан одељак под насловом *Краљевић Марко и укус*. У есеју о Змај Јовановићу стоје тешке речи: „Између разних дарова подељених међу људе, има један, највиши, који се састоји у томе што човек који га има може да *разуме* ствари.“ До душе, Г. Поповић одмах додаје да човек може постепено однеговати „скуп сазнања који му даје ширину ума“, али жалост је у томе што разним људма разне ширине ~~недостају~~. Заиста, можда је највећа трагедија овог света у неједнакој обдарености људи. Гениална дела уметности представљају у том смислу нешто не-човечно. За многе су недостижна. „Кад би многи који воле Шекспира могли знати шта у њему воле“, каже Г. Поповић. Заиста, треба имати шесто чуло, треба бити род свакој супстанци мисли и материји света, треба бити род идеји, цифри, камену, боји, звуку.

Није бадава, ни случајно, оглед *О васпитању укуса* уводни есеј у Г. Поповићеве збирке. Обе књиге, строго узевши, јесу вариације првога есеја, јесу поједини одељци науке о укусу. Као критичар, као васпитач, као љубитељ уметности, као човек међу људма, Г. Поповић не престаје говорити: укус. ~~Наравно~~, он не тражи мало кад тражи укус, а не замера мало кад замери немање укуса. Укус је, по њему, ако смо добро разумели, једна врло синтетична особина, један врло спори и позни резултат после многих споредних резултата. Али тиме смо рекли ~~те~~ ознаку однегованог укуса у човеку. Остаје још, што је много теже, ~~рећи~~, рећи нешто о урођеном укусу. Тај урођени укус, тако нам се чини, имао би бити нека контролна сила математике и мере у свима моћима и талентима човековим без разлике: не допустити ни једној снази, ни једном покрету, мисли, или акту, да пођу у ~~перверсију~~. У том смислу стоји, и не као парадокс, занимљиви цитат којим се послужио Г. Поповић, да, то јест, „без укуса нема гениалности“. Велики конструктивни духови, заиста, морају у себи носити, као елементарно осећање кад је ~~доста~~, и кад је нешто *гошото*, а на тај начин је укус у извесном смислу не само особина него и услов гениалности, како она изрека *хоће*. Велики творац, и кад је пошао у мини-атуру, ~~и~~ кад је отишао у хиперболу, има укус оне мере која чува од перверсности. Чудеса Микел Анђелова или Шекспирова, или Тер Борхова или Мјерисова, то се држи колико гениалном толико укусном пројекцијом ~~или~~ концентрацијом плана и мере. Са укусом се без опасности може отићи од раја до пакла, и вратити ~~назад~~. ~~Каже се обично да је стил човек. Са више права би се могло рећи да је укус човек. Стварно су стил и укус скоро истоветности.~~ Знамо за толике спорове из умет-

Вратити се напред. Г. Поповић је за доји додорицу о укусу задовољно много парашебаре. Многи доји су

ности и књижевности где је било више горчине због разлике у укусу него у основном поимању. И знамо, из Ури-
 ција у Фиренци ону збирку немарских цртача где се равно-
 правни таленти огледали на истом задатку, и где су разлике у
 укусу толике колике су у системима развоја свата света.
 Г. Поповић ентузијастички заступа укус; верује у њега као у
 перу; представља нам га у толиким бриљантним дедукци-
 јама будним и непогрешивим као што је свест у човеку.
 И задовољно је за ту доктрину читаве нараштаје. Многи који су
 раније волели да величају у крупним уметницима такозвана
 сирово стање, знају сада да то сирово стање може значити
 одсуство ~~неједнакости~~ али не може значити одсуство
 укуса. Неко у једној средини или народу мора имати укуса,
 ако ће та средина или народ дати уметничко дело. За време
 Јелисаветино и Јакова II, написана су у Енглеској дела ~~највише~~
 поезије и маште и укуса, а укус је у то време био у енглеској
 публици на ~~својем~~ ниском ступњу. Свеједно, ако га нико није
 имао, имао га је Шекспир. Маколе, ~~као да је на једном месту~~
 у ~~својем тексту био дошао до исте помисли~~. Говорећи о томе
 да је цео енглески народ био без укуса у оно време, ~~он~~ каже:
 „Ако Краљ није имао укуса, добро, може се рећи да је Краљ
 био будала; али ето, није га имао ни канцелар, а канцелар је
 био у то време Бекон.“ И Маколе, да би извео степен умет-
 ничког ~~знанаја~~ те епохе, дуго и дуго трага за укусом.

Завршићемо овај реферат ~~у~~ једним конкретним случајем:
~~где се види~~ како се сигурно држи и жилаво брани добар укус
 у оном ко га име. ~~Међу~~ Међу огледима Г. Поповића ~~есеј~~ по-
 водом поезије америчког песника Хвитмана. ~~И~~ је есеј за-
 нимљива заједничка критика чувеног енглеског поете Свинберна
 и Г. Поповића. Хвитман је, зна се, почео у своје време силно
 да утиче на млад свет, на читаоце и на писце. Он, зна се и то, није
 имао ни близу знатан песнички дар, (Г. Поповић му признаје око
 сто редака, а Свинберн толико); а извесни његови дарови друге
 врсте, дар социалног секташтва, дар декламаторски и ораторски,
 дар снажна човека (извесне мужанске карактерне црте признају
 му и Г. Поповић и Свинберн), помешани су били са много
 шљаке сировости и бруталности. Десила се онда чудна инвер-
 сија вредности, ~~тако~~ Као што је Хвитман место једног радио
 друго, ~~а~~ хотећи да буде једноставан и природан и демократ,
 био прост и распуштен, тако ~~је~~ је млад свет, место да се за-
 бавља интересантним човеком, почео да се заноси поезијом
 интересантног човека. Као што се Хвитман веселио својој глави
 не само зато што су му у њој очи и памет, него и зато што
 може на њу да натакне прљави велики шешир скитала, тако
 је омладина, читајући разво његово ~~влаће~~ више од „власти
 траве“ почела да воли оног инсекта у трави којем је свеједно
 да ли једе зелен лист или труло ђубре. „Хвитманија“ (израз је
 Свинбернов; Г. Поповић се у два маха дисоцирао од њега)

Брутална

висока

Јако,

примарно

Унапред са и

од

почела је да осваја и у нас, и Г. Поповић је осетио ~~брзину~~ и дужност да посредује. ~~Али~~ кад је проучио Хвитмана, осетљив његов укус казао му је од прилике ово: Хвитманова поезија није предмет за велику књижевну критику; ударци ће неизбежно погађати и непријатног човека, а то се не ради. У дилеми, Г. Поповић се решио да се придружи критици коју је други неко написао. Том другом, Свинберну, десило се оно што се Г. Поповићу није: да за часак немадне довољно укуса, и да он, песник *Ашаланте у Калидону*, дајући једну више но одличну критику дела, уједно се испује и изруга над човеком и ~~немоћи~~. Г. Поповић, ~~дајући наравно~~ једно и друго, дословце прима Свинбернов суд, а необично очигледно опсеца његов текст, ~~и још неговљер~~ даје осетити да је могло бити ~~и~~ без ~~оних~~ крепкости, ~~које је он пропустио~~. Тај есеј је један ~~занимљив пример за Г. Поповића, осетљиви укус. Наравно, Г. Поповић се послужио многим и дугачким наводима из Свинберна~~ и ~~у првом реду~~ зато што је мишљење крупног европског ауторитета добро дошло у његовој мисији; али он је уједно, у једној критици која није могла бити укусна и деликатна, навлачио Свинбернов текст као рукавицу, на местима најмање деликатним и укусним.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ.

~~Трговина вокалних производа осетљивост и~~
 мапира Т. Поповићева ~~укус. Точитица По-~~
ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

РЕПЕРТОАР НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА 1927-8

Народно Позориште објавило је прво свој драмски репертоар за идућу сезону, са нешто коментара. Потребно би било, можда, објаснити мало боље све обзире који су га саградили.

Он је ове године њин производ, више него икад. Зато је еластичан, еклектичан и оставља могућности да се креће у једном или другом правцу, према приликама. Јер од почетка послератног рада никад о њима није се имало водити више рачуна, никад није било више неизвесности у судбини средишних позоришта.

Пошто их је пустила да се попну на европску висину, да на крајњој ивици централне Европе изводе *Парсифала*, *Тристана*, *Бориса Годунова* без скраћења, *Лоенгрин*, да у граду од 50.000 становника прате сав модеран репертоар у стопу са великим центрима, а одржавају и класични и прослављају Бетовена, пошто су она удесила свој организам и пошто су стала на снагу, Држава, дотле заиста добра мајка, прогласила их је за пасторчад, прокламујући штедњу. Говори се о „комерцијализацији“ о „деетатизацији“ и другим реформама, које звуче као имена нових лекова или термини хируршких поступака.